

MIHAIL BULGAKOV

Viata domnului de Molière

Traducere din rusă de
NATALIA CANTEMIR

HUMANITAS
fiction

Prolog
Stau de vorbă cu moașa

De ce n-aș putea să spun adevărul râzând?

HORAȚIU

*Molière a fost un vestit autor de comedii franțuzești
din timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea.*

ANTIOH CANTEMIR

La 13 ianuarie 1622, o moașă care-și învățase meseria la spitalul Hôtel-Dieu din Paris, sub conducerea renumitei Louise Bourgeois¹, primea în mâinile ei pe primul născut al bunei doamne Poquelin-Cressé, un copil prematur, de sex masculin.

De un lucru sunt absolut sigur: să fi avut atunci posibilitatea de a-i explica onoratei moașe pe cine aduce pe lume, desigur că i-aș fi provocat o emoție atât de puternică, încât sărmana femeie i-ar fi putut pricinui cine știe ce rău pruncului și, odată cu asta, întregii Franțe.

Așadar iată-mă: port o haină lungă până la genunchi, cu buzunare enorme, iar în mâna mea nu se află un stilou, ci o pană de găscă. Pe masă ard lumânări de ceară, iar creierul meu este înfierbântat.

— Doamnă, spun eu, mânuiți cu mai multă grijă pruncul, nu uitați că a venit pe lume înainte de termen. Moartea

¹ Moașa reginei Maria de Medici și autoarea unui tratat de obstetrică publicat în 1609. (N. tr.)

lui ar reprezenta o incomensurabilă pierdere pentru țara dumneavoastră!

— *Mon Dieu!* Doamna Poquelin o să facă altul!

— Doamna Poquelin nu va mai face niciodată un copil ca acesta și nici vreo altă doamnă nu va mai aduce pe lume în decurs de câteva secole o astfel de făptură.

— Pur și simplu mă uluiți, domnule!

— Eu însumi sunt uluit. Vă rog să înțelegeți că peste trei veacuri, undeva, într-o țară îndepărtată, voi fi obligat să amintesc de dumneavoastră numai pentru că ați fost primul om care l-a ținut în brațe pe fiul domnului Poquelin.

— Domnul meu, țin să precizez că am ținut în brațe prunci din părinți și mai de seamă.

— Ce înțelegeți prin vorbele „de seamă”? Acest prunc va deveni mai vestit decât regele care domnește în prezent, Ludovic al XIII-lea, va întrece în celebritate pe monarhul care-i va urma la tron, ori acest monarh, următor, doamnă, nu-i altul decât Ludovic cel Mare sau Regele Soare! Buna mea doamnă, există pe lume o țară îndepărtată, despre care nu aveți de unde să știți. Este vorba de Moscovia. Acolo locuiesc oameni vorbind o limbă stranie pentru urechile dumneavoastră. Ei bine, în țara aceasta vor pătrunde foarte curând cuvintele celui pe care l-ați adus acum pe lume.

Un oarecare polonez, aflându-se la curtea țarului Petru I ca bufon, le va traduce în limba aceea barbară, desigur nu direct din limba în care vor fi scrise și pronunțate, ci din germană, în care vor fi fost deja cunoscute.

Bufonul, poreclit, nu se știe de ce, Regele Canibalilor, va așterne pe hârtie, cu pana lui scârțâitoare, următoarele rânduri șchioape:

Gorgibus: „Trebuie dară plătiți bani mulți pre mutrele aste pocite. Grăbiți mie ce făcurăți istor domni ce s-au arătat vouă și carele ieșiră în mare rușinare...”

Traducătorul țarului rus dorea să redea în acest mod ciudat cuvintele pruncului dumneavoastră din viitoarea sa comedie: *Prețioasele ridicole*.

Gorgibus: „Chiar că e nevoie de atâta cheltuială ca să vă ungeți botul! Ia spuneți-mi mai bine ce le-ați făcut celor doi tineri de i-am văzut plecând așa de îmbufnați.“

În „Descrierea comediilor aflate în Pricazul de Stat al Solilor de la 30 mai, 1709“, figurează, printre altele, următoarele titluri: bufonada *Despre doctorul bătut cu ciomegele* (el e și *Doctorul făcut cu de-a sila*), ca și *Neamul lui Hercule, în care pe primul loc se află Jupiter*.

Le identificăm, desigur. Prima piesă este, fără îndoială, *Doctor fără voie*, comedia aceluiași prunc pe care-l țineți în brațe. Al doilea titlu este *Amphitryon*, datorat de asemenea incomparabilei sale pene. *Amphitryon*, jucat în 1668, la Paris, de Molière și trupa lui de comedianți, în fața lui Piotr Ivanovici Potemkin, trimisul țarului Aleksei Mihailovici.

După cum vedeți, rușii vor afla de acest nou sosit pe lume încă în decursul acestui secol. O, legătură a vremurilor! O, curente luministe! Vorbele acestui copil vor primi haina limbii germane, engleze, italiene, spaniole și olandeze. Vor fi transpuse în daneză, polonă, turcă, rusă...

— Cum e posibil, domnule!

— Nu mă întrepruți, bună doamnă! În limba greacă! Vreau să spun, noua greacă. Dar, deopotrivă, și în greaca veche. În limbile română, cehă, suedeză, maghiară, armeană, arabă!

— Domnule, m-ați năucit!

— Și asta-i încă prea puțin. Aș putea să vă înșir zeci de scriitori traduși în limbi străine, deși, la drept vorbind, nu meritau să fie tipăriți nici în propria lor țară. Dar pe acesta nu numai că-l vor traduce, despre persoana lui vor începe să scrie piese, niște compatrioți de-ai dumneavoastră vor

scrie chiar cu zecile. Astfel de piese vor compune și italie-
nii, un Carlo Goldoni, de pildă, cel care, după cum se spune,
el însuși s-a născut în aplauzele muzelor; se vor scrie piese
despre Molière și în Rusia.

Mai mult, în țara dumneavoastră, ca și pe aiurea, vor
apărea felurite imitații ale pieselor lui, prelucrări, localizări.
Învățați din diferite țări vor elabora cercetări minuțioase
ale operelor lui și se vor strădui din răspuțeri să-i urmă-
reasă pas cu pas viața misterioasă. Ei vor demonstra că
omulețul aflat acum în brațele dumneavoastră și care dă
prea slabe semne de viață va influența hotărâtor o mulțime
de scriitori ai viitoarelor secole, printre care se află și unii
necunoscuți francezilor, dar bine cunoscuți mie – compa-
trioții mei: Griboedov, Pușkin, Gogol.

„...Că oare cine a scăpat nevătămat, cu mintea-ntregă?
Chiar dacă numai o zi a apucat cu voi de-a stat,
De focul gheenei nu mai poate fi cruțat,
Când miasele din preajma voastră-a respirat.
Cât mai degrabă vreau să fug de lumea asta blestemată!
Cât mai trăiesc să nu mă mai întorc la Moscova
vreodată!

Să fug, și nici ca să mă uit vreodată înapoi,
Ci pentru totdeauna să mă simt scăpat de voi!
Dar mi-oi găsi și eu în lumea largă undeva vreun
colțișor mai tăinuit
În care să se aciuiască ăst suflet obidit!“¹

Acestea sunt versurile din finalul piesei *Prea multă min-
te strică* de compatriotul meu Griboedov.

„...Trădării, nedreptății – le-am îndurat supliciu.
Voi părăsi mocirla unde triumfă viciul.

1 A.S. Griboedov, *Prea multă minte strică*, traducere de Adrian
Maniu, Editura Cartea rusă, București, 1952. (N. tr.)

Un loc, departe-n lume, sunt sigur, voi găsi
În care-un om de-onoare să poată viețui...¹

Iar acestea sunt versurile din finalul piesei lui Poquelin *Mizantropul*, tradusă în limba rusă de scriitorul Fiodor Kokoșkin, la 1816.

Există vreo asemănare între cele două finaluri? Ah, pentru Dumnezeu! Eu nu sunt un specialist, să-și dea verdictul mult stimații oameni de știință! Ei vor preciza în ce măsură Ceafki, personajul lui Griboedov, seamănă cu Alceste-Mizantropul și de ce Carlo Goldoni este considerat un elev al aceluiași Poquelin și o grămadă de alte probleme inteligente și pline de miez. În treburile astea eu nu mă prea descurc.

Pe mine mă preocupă altceva: piesele eroului meu vor fi jucate în decurs de trei secole pe toate scenele lumii și nu se întrevede un timp în care ele să dispară din repertoriul teatrului universal. Iată ce mi se pare mie cel mai important lucru! Iată ce personalitate se va dezvolta din pruncul aflat în brațele dumneavoastră! Da, vorbeam de piese. O doamnă extrem de onorabilă, Aurore Dudevant, mai cunoscută de altfel sub numele de George Sand, se înscrie printre cei care vor compune piese despre eroul meu.

În finalul piesei pe care o semnează, Molière, ridicându-se de pe patul morții, rostește:

„Da, vreau să mor în casa mea... Vreau să-mi binecuvânteze copilul.“

Prințul de Condé, apropiindu-se de muribund, îi dă replica:

„Sprijiniți-vă de brațul meu, Molière!“

¹ Molière, *Mizantropul*, traducere de Nina Cassian, ESPLA, București, 1956. (N. tr.)

Iar actorul Du Parc, care, pentru că veni vorba, de fapt nu mai trăia în momentul morții lui Molière, intervine printre hohote de plâns:

„O, îl pierd pe singurul om pe care l-am iubit vreodată!“

Femeile, vedeți dumneavoastră, scriu înduioșător, cu asta nu-i nimic! Dar, tu, sărmane maestre, horcăind sânge! Tu n-ai vrut să mori nicăieri – nici acasă, nici în altă parte! Unde mai pui că e prea puțin credibil ca, în momentul când din gura ta a țâșnit șuvoiul de sânge, să-ți fi exprimat dorința de a o binecuvânta pe Madeleine, fiica ta, ce nu prezenta pentru nimeni nici un interes.

Cine scrie mai înduioșător decât femeile? Numai unii bărbați: autorul rus Vladimir Rafailovici Zotov va propune un final cu nimic mai puțin mișcător.

„Vine Regele! Dorește să-l vadă pe Molière. Molière! Ce-i cu el?“

„A murit“.

Iar prințul de Condé, alergând în întâmpinarea lui Ludovic, strigă:

„Sire! Molière a murit!“

La care Ludovic al XIV-lea, scoțându-și eleganta pălărie, rostește:

„Molière este nemuritor!“

În fond, ce putem reproșa acestei replici? De bună seamă, cineva care trăiește deja de patru secole este, neîndoielnic, nemuritor. Singura întrebare e dacă Regele Soare a recunoscut cu adevărat acest lucru.

În opera *Aretuse*, compusă de domnul de Cambré, se cânta:

„Zei domină cerul, iar Ludovic – pământul!“

Cel care a dominat pământul nu și-a scos nenumăratele pălării în fața nimănui, în afară de grațioasele doamne, iar la patul de moarte al lui Molière n-ar fi apărut. Și într-adevăr n-a venit, cum n-a venit nici un alt os princiar.

Cel care domina pământul se socotea numai pe sine nemuritor și tocmai aici, presupun eu, a greșit profund. El era muritor ca toți ceilalți oameni și prin urmare – orb. Să nu fi fost orbirea, poate că ar fi asistat la ultimele clipe ale muribundului, întrucât ar fi reușit să întrevadă în viitor unele momente demne de interes și e de presupus că ar fi dorit să se înfrupte și el dintr-o nemurire autentică.

Ar fi întrevăzut în acel loc al Parisului de azi, unde se întâlnesc în unghi ascuțit străzile Richelieu, Thérèse și Molière, silueta unui bărbat înălțat între coloane. Mai jos, două femei de marmură albă, cu ghirlande în mâini. Sub ele – capete de lei, iar dedesubt – cupa unei fântâni secate.

Iată-l pe vicleanul și fascinantul gal, comediant regal și dramaturg! Priviți-l – cu perucă de bronz, cu funde de bronz la pantofi! Iată-l pe regele dramaturgiei franceze!

Ah, buna mea doamnă! Ce-mi tot vorbiți de prunci din părinți de seamă pe care i-ați ținut cândva în brațe! Pricepeți, rogu-vă, că acest copil pe care l-ați adus pe lume în casa Poquelin nu e altul decât Domnul Molière! Aha! M-ați înțeles, în sfârșit? Fiți dar grijulie, vă implor! Spuneți-mi, a scos primul țipăt? Respiră? Molière trăiește!

Cuprins

Prolog	
Stau de vorbă cu moașa	5
Capitolul I	
În casa maimuțelor	13
Capitolul II	
Povestea celor doi îndrăgostiți de teatru	17
Capitolul III	
Nu cumva bunicul are nevoie de orvietan?	25
Capitolul IV	
Nu oricui îi place să fie tapițer	27
Capitolul V	
Întru slava veșnică a Celui-de-sus	30
Capitolul VI	
O întâmplare puțin plauzibilă	39
Capitolul VII	
Ilustra trupă	43
Capitolul VIII	
Actorul ambulant	54
Capitolul IX	
Pe scenă intră prințul de Conti	66
Capitolul X	
Hôtel de Bourgogne – păzea! Vine Molière!	79
Capitolul XI	
Bru-ha-ha!!!	82
Capitolul XII	
Petit Bourbon	91

Capitolul XIII	
Salonul albastru făcut de ocară	100
Capitolul XIV	
Cel care seamănă vânt	108
Capitolul XV	
Enigmaticul domn Ratabon	112
Capitolul XVI	
Trista istorie a prințului gelos	120
Capitolul XVII	
După moartea prințului gelos	124
Capitolul XVIII	
Cine este ea?	132
Capitolul XIX	
Școala dramaturgului	140
Capitolul XX	
Cumătrul egiptean	151
Capitolul XXI	
Trăsnetul să cadă asupra lui Molière!	162
Capitolul XXII	
Îndrăgostitul plin de venin	169
Capitolul XXIII	
Clavecinul magic	173
Capitolul XXIV	
El învie din morți și moare din nou	176
Capitolul XXV	
<i>Amphitryon</i>	182
Capitolul XXVI	
Măreța reînviere	187
Capitolul XXVII	
<i>Domnul de Pourceaugnac</i>	189
Capitolul XXVIII	
Egipteanul se transformă în Neptun, Neptun în Apollo, iar Apollo în Ludovic	191

Capitolul XXIX	
Colaborarea creatoare	198
Capitolul XXX	
Scene în parc	201
Capitolul XXXI	
Madeleine pleacă	204
Capitolul XXXII	
Vinerea fatidică	209
Capitolul XXXIII	
Tu ești pământul	218
Epilog	
Rămas-bun	
de la comediantul de bronz	223